

## SZIRMAI KÁROLY IRODALMI DÍJ – 2001

## MERRE TART AZ ELBESZÉLÉS?

## 1.

Hogyan meséljük (írjunk) ma elbeszélést? Ahogy ötven évvel ezelőtt íróink nem voltak képesek regényt írni, ma éppen úgy mintha nem tudnának többé elbeszélést írni. Ha ugyanis ma egy író nekikezd elbeszélést írni, abból valami olyasmi kerekedik, aminek a neve próza, azaz regény. A regényírás technikáját olyannyira elsajátítottuk, hogy bárki megírhat egy regényt. Mi több, mindenki regényt ír.

Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy ma könnyű jó regényt írni, talán még nehezebb is: a regényírás technikája még nem szavatolja a jó regényt. De az elbeszéléssel is ugyanez a helyzet: nem könnyű ma jó elbeszélést írni.

Vajon az élet lett bonyolultabb, s ezért nehéz elbeszélésbe foglalni, megfelelőbb erre a regény? A regény olyan illúziót kelt, hogy magában foglalja a teljes életet, míg az elbeszélés a legjobb esetben is csak arra számíthat, hogy eljuttatja majd az élet egy szeletéig.

Úgy tűnik, hogy mi nem elbeszélésben, hanem regényben élünk. Az európai ember mindent regénybe zsúfol, megtette ezt a mai író is, de ugyanezt várja az írótól az olvasó is, az az európai, amelyik még egyáltalán megteszi, hogy könyvnek nevezett szépirodalmi művet vesz a kezébe.

Milyen elbeszélés lehetséges ma?

## 2.

Vasa Pavković költő, kritikus, antológiaszerző, irodalmi kutató, kitartó elbeszélésíró, s végül regényíró is. De mégis, négy elbeszéléskötet és egy regény után, íme, nem új regényt, hanem elbeszélések új gyűjteményét jelenteti meg. Huszonöt elbeszélés kapott helyet a *Poslednji šticeńnik noći* című gyűjteményben (*Az éjszaka utolsó véence*. Glas srpski, Banja Luka, 2001).

És mindjárt az elején a *Poslednji šticeńnik noći* (*Az éjszaka utolsó véence*) című kitűnő elbeszélés. Azután újabb meglepetés: olyan elbeszélések követik, amelyek melléfogások. Hogyan lehet ez: színarany, majd meddő?

A folytatásban szinte ugyanolyan ismétlődés. Három rendkívül jó elbeszélés (*Za Esperencu Madjado – Esperanza Maggiadóért*, *Jedna od priča koje za sebe pričamo – Az önmagunknak mesélt történetek egyike*, *Ubistvo na ostrvu – Gyilkosság a szigeten*), majd két gyengébbnek tűnő másik. S így váltakoznak a könyv végéig. De hadd említsük a későbbi kitűnő elbeszélések címét: *Neparna*

*strana ulice – Az utca páratlan oldala, Povratak noći u stvarnost – Éjszakából a valóságba, Uporno ponavljajući: sada, sada... – Állhatatosan ismételve: most, most...*

Vagyis az egész gyűjteményből hét elbeszélés marad meg az emlékezetünkben. Eppen elegendő. De megmarad a rejtély: az író, akinek megvan a saját világa, a meglelt kifejezőmódja, vajon miért változtat a saját világán, a saját kifejezőmódján? Valahol hiba keletkezett, nyilvánvalóan, csak az a kérdés, hogy az olvasónál-e, vagy pedig az írónál. Az előbbi a hihetőbb, bár az utóbbi sem lehetetlen.

### 3.

A kiválasztott elbeszélések mindegyikénél meg lehet indokolni, miért jó és emlékezetes. Ezekben az elbeszélésekben a leggyakoribb az uralkodó keresztetés: mégpedig legalább két folyamaté. Az érzéki és az elvont (gondolati) egyesül, s beleivódik az olvasóba. Mindig így van. A szövés két felvetőszála, függetlenül attól, hogy az egyik csak háttérben marad; legyen szó szerelemről, amelynek háttérében ott van az anya temetésének párhuzama, vagy megint a szerelemről és a barátról, aki sofőr és nem a feleségével van, vagy olyan gyilkossági történetről, amelyet tíz év múltán elevenítenek fel, esetleg a Milorad Pavićtyal keresztezett álmatlanságról, netán egy kis provinciális témáról, amely az egykor és most párhuzamára épül... Billegés a reális és a valótlan választóvonalán, amikor nem tudni, tulajdonképpen melyik is a reális, amikor minden kérdéssé válik.

Azok az elbeszélések pedig, amelyeknél nincs meg ez a kettősség, a keresztezett elbeszélésekkel kerülnek kapcsolatba, mintha leegyszerűsítettek, naivak lennének, mintha nem érnék el a szerző igazi magaslatait.

### 4.

Ha régi módon vizsgáljuk ezt a könyvet, elbeszélést elbeszélés után olvasunk, s úgy ítéljük meg az értékeiket, olyan következtetésre jutunk, amely általában arra korlátozódik, hogy – ezek tetszenek, ezek meg nem.

Vasa Pavković azonban nem egyenként írja az elbeszéléseket, hogy amikor egy gyűjteményre való összegyűljön, megjelenesse őket. Ő projektumként írja a könyvet, az elbeszélések gyűjteményét. Ha az ilyen művet a saját poétikánk szerint értékelünk, valószínűleg melléfogunk. Legelőször az író szándékát és az ő poétikájának a megvalósulását kell meglátnunk.

A szerző ezeket az elbeszéléseket öt egységbe sorolta (Fikcije – Fikciók). S hogy ezt szándékosan és figyelmesen végezte, abból is kitűnik, hogy azok, amelyeket kiemeltünk és kimagasló értékű alkotásnak minősítettünk, az em-

lített egységek mindegyikében ott vannak. Mintha minden egység meg szeretné ismételni az előzőt: tematikusan, stílusában, kifejezőeszközeiben... de az ismétlődés mégsem mechanikus, rejtélyes marad.

Posztmodernizmust látunk mint eljárást.

S hogy projektumról van szó, abból is látszik, hogy az öt egység, mintegy csattanóként, Appendixszel fejeződik be, s ezek a függelékek egészen szokatlan fényt vetnek minden egységre és az összes elbeszélésre. (Valami hasonlót alkalmazott M. Pavić is az elbeszélésköteteiben.) Ha ehhez hozzáfűzzük, hogy a gyűjtemény végén ott a felsorolás, a „Könyvek, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak ezzel a könyvvel”, hazai és külföldi írók egész sor könyve, akkor többé nem választhatjuk ki egykönnyen a különösen sikerült elbeszéléseket, mert szervezett gyűjteményről van szó.

Az ilyen Könyvben pedig vonalak, vonulatok sokasága felelget egymásnak, amelyek olykor könnyen felismerhetőek, másszor meg rejtettek, s csak a legfigyelmesebb olvasók számára nyílnak meg sajtóságtól jutalomként. A szerző nem habozik, hogy felhasználjon más hazai és külföldi írókat és műveiket, sőt még saját korábbi alkotásait is alkalmazza irodalmi célokra. Nem vonakodik a különféle eljárásoktól, mint olyan mester, aki elsajátította a különböző ügyességeket. Semmi félelem, hogy ily módon kérdéssé teheti a saját alkotói integritását.

Elképzelhetjük, milyen fogadtatása lett volna egy ilyen gyűjteménynek, ha harminc évvel ezelőtt jelent volna meg!

Ha nem vesszük figyelembe azokat az írókat, akiket maga a szerző nevezett meg segítőtársakként, akkor itt több Pavkovićot találunk! Mintha már régen beleunt volna, hogy saját meglelt és elsajátított stílusa, saját miliője, saját darab földje legyen, amelyet gondosan és alázatosan megművel. Egyszóval – zabolátlanná vált mint elbeszélő. Merheti és teheti!

## 5.

Minden iskola, minden stílusbeli csatlakozás valamelyik mozgalomhoz csupán kiindulópont; minden alkotónak túl kell haladnia, maga mögött kell hagynia az iskolát, amelyhez tartozott. Végül egyedül a tehetség és a megvalósultság marad.

Mindenek ellenére, még akkor is, ha az író módszerét próbáljuk megérteni, mégis csak hét kiváló elbeszélés marad, akár egészében nézzük a gyűjteményt, akár elhanyagoljuk azt.

Ha csak ezt az elbeszéléskötetet szemléljük: Pavkovićnak újra sikerült megvalósulnia. A posztmodernizmus ellenére is. Felmutatta a mai elbeszélés sikeres lehetőségét. Meglehet, hogy ez a mesélés titka, a művészet titka általában.

Pavković több folyamatot keresztezett, tehát nem regényben, hanem elbeszélésben. A sikeresen megvalósított elbeszélés mindegyike mintha kicsiny regény volna. Nem a meseszöveg, nem a fordulatok ötletessége által, hanem éppen a bonyolult élet mennyiségével, amely az elbeszélésbe belefért.

És láss csodát, az ilyen elbeszélés nem hullott szét, nem olvashatatlan; az alkotói erőfeszítés eljutott a megtestesülésig.

2001 decembere

Sava BABIĆ  
KARTAG Nándor fordítása

## VASA PAVKOVIĆ, AZ ÉJSZAKA UTOLSÓ VÉDENCE

Rendkívül termékeny és elkötelezett író áll előttünk, aki komoly nyomot hagyott a letűnt évszázad két utolsó évtizedének és az új század hajnalának szerb irodalmában. Termékeny, hiszen a bibliográfiája az irodalmi kritikák, versek és elbeszélések tizenhat eddig megjelent kötetét tünteti fel. Elkötelezett, mert állhatatos irodalomkritikusként, antológiakészítőként és szerkesztőként leginkább az irodalmi alkotók egy új nemzedékének az érvényesítéséhez járult hozzá. Vasa Pavković a poetikájával Mihajlo Pantić, David Albahari, Đorđe Pisarev, Sava Damjanov irodalmi köréhez tartozik, azaz a posztmodern íróihoz, akik a szerb irodalom hagyományos folyamatával szembeszegülve, az elmúlt évtizedekben függetlenül léptek az irodalom színterére.

Pavković *Az éjszaka utolsó védencében* eljátszadozik a realitással, az őt körülvevő világgal, a mindennapokat egy új valósággá alakítva át, amely szilárdan fennmarad az irodalom síkján – miközben a prózai részletek harmonikus egységgé, az apró kavicsok egységes mozaikká állnak össze. Ennek a játéknak a csapdája, pókhálója megragadja magát az olvasót is, aki kísértést érez, hogy ellenállva kétségbe vonja és elvesse a részeket, vagy pedig átengedje magát az elbűvölő kihívásnak, hogy tovább képzelje, tovább álmodja, tovább írja a sejtetett valóság befejezetlen részletét. Íroniájával még maga az író is bíráló távolságot tart ezekkel a fragmentumokkal, a valóság töredékeivel szemben. Vajon ez a részekre bontás egyfajta menekülés a valóságtól, tragikus korunk és égtájunk egységes képétől? Hogy nem így van, igazolja a kötet *Magunk között* című másik elbeszélése – az általános borzalomról, amely koncentrikus körökben szűkül, mind jobban szorító abroncsot vonva külön-külön mindannyiunkra a rettenetes üzenettel: „Felettünk a jövőben is a gonoszság és a szerencsétlenség, a rémség és a nyomor, a járvány és a katasztrófa uralkodik.”

Pavković tulajdonképpen állandó párbeszédet folytat a korrall, az írókkal és a könyvekkel, a költészettel és a zenével, a képekkel és tájakkal, amelyek a többi tartalommal egyenrangúan jelennek meg művészi prózájában. Maga a szerző is rámutat, hogy ez a könyve közvetlen kapcsolatban áll a szerb és a világirodalom sok alkotásával. *Az éjszaka utolsó védencében* mintha folytatná a ki tudja, mikor és hol elkezdett, majd megszakadt párbeszédet ezekkel az írókkal és a műveikkel. Voltaképpen párbeszéd ez a világgal, a kortársakkal, a saját korával folytatott. Olyannyira fontos párbeszéd a még mindig tériszonnal küszködő közvetlen környezetünkben.

A halál és az erotika, a félelem és a szorongás, az emberi létezés értelme és értelmetlensége – alapvetően ez foglalkoztatja Pavkovićot ebben a prózájában. *Az éjszaka utolsó védencében* az író alapjában két ellentétes és elválaszthatatlan örök elv között ingadozik, Erősz és Thanatosz között, amelyek összefonódnak, s ezzel az egybefonódásukkal képeznek egységet. A gyermekkorra, az ifjúságra való visszaemlékezésben is ott van az „örök sötétség”, a halál árnyéka. A halál mindenütt jelen van – „minden a halálba vezet, minden nap, minden egyes szó”.

Ezt az elbeszélésgyűjteményt természetesen sajátóság kísérletnek is tekinthetjük, amely csak sejteti a valóságot, megragadva egy pillanatát, bemutatva egy mozzanatát, az akvarellhez hasonlóan.

Pavković *Az éjszaka utolsó védencében* összevonja a költői és a prózai szöveget, az álmot és az ébrenléletet, a valóságot és a képzeletet, éppen úgy, ahogyan maga is meghatározza a poetikáját, azzal a törekvéssel, hogy megteremtse az illúzió hitelességét és a hitelesség illúzióját – mint azt egyik irodalmi beszélgetőtársa leírta, egy más alkalommal.

Az elbeszélés, ez a rendkívül összetett szerkezet, magában foglalja mind az epikát, mind a lírát, mind a drámát – a modern elbeszélő próza megteremtőjétől, Anton Pavlovics Csehovtól kezdődően. Az elmúlt száz évben nálunk is és a világban is kanyargott a medrében. Időnként megrekedt a sekély holtágakban. Az alapvető értékrend azonban változatlan maradt, amit az elmúlt huszonhat évben immár hagyományossá vált Szirmai Károly Irodalmi Díj kitüntetőjei is bizonyítanak – az elsőktől, Aleksandar Tišmától és Boško Petrovićtól kezdve Pavle Ugrinovon és Milica Mičić-Dimovskán át Salgó Juditig és Jovica Acínig, akikhez a mai napon teljes joggal csatlakozik Vasa Pavković is.

Miroslav RANKOV  
KARTAG Nándor fordítása

## VASA PAVKOVIĆ LEVELE

Tisztelt Uram,

a Szirmai Károly-díj, amellyel a bírálóbizottság engem tisztelt meg, úgy tűnik, sokkal jobban, mint más irodalmi díjak, visszavisz bennünket – a közösséghez. A közösség pedig mindig is az irodalom lényege volt.

A művek és az olvasók egysége, az írók és az olvasók közössége. A világ-irodalomnak mint jelenségnek a közössége.

Az irodalmi művek összekötik a különböző, távoli korok embereit, de a különféle térségek, fajok, kultúrák, nyelvek, vallások embereit is. Nem is szólva a sorsokról és élettörténetekről.

S ha már a történetet említem, természetes, ha megállunk egy pillanatra Szirmai Károly prózai műveinél, ebben az ő emlékének szentelt pillanatban. A vajdasági magyar irodalomnak ez a „verstelen poétája”, ahogyan Bori Imre nevezi, igazi megtestesítője az expresszionista írónak, aki az embernek „a létből való kimaradását”, a fekete égbolt halvány csillagai alatti magányos bolyongását szemléli. Szirmai a talán legjobb elbeszéléseit, novelláit a két világháború között írta, szabálytalan időközökben, az emberi szenvedés és bánat iránti erős humanista érzéssel. Az ő bolyongó, a szülőföldre visszatérő emberei egyre az eltűnő idő sötét moráját hallják, és barátságtalan, hideg, meglehetősen sivár tájat látnak. Léptek koppanása a csendben, elmosódó árnyék a szürkületben – nekem ezek tűnnek tipikus jelképeknek Szirmai művészi víziójából. Valahol itt érintkeznek az övével az én vízióim az ember sorsáról és végzetéről. Természetesen itt van a látszólag végtelen síkság is, meg a legelők, cserjék mellett, külvárosokon át húzódó utak és ösvények hosszú vonalai, míg a vajdasági égbolton felhőkkel takarva vonul a fehér hold.

Ha pedig a Vajdaságról van szó, a közösséghez térünk vissza – ahhoz, ami egyik értelme az irodalomnak és az olvasásnak.

Remélem, hogy a vajdasági zöld mezőkön és szelíd dombokon a következő korokban is béke és közösség, az emberek közötti tolerancia és együttműködés uralkodik majd. És hogy ehhez a szerb és a magyar irodalom, valamint az itt velünk együtt élő többi nép irodalma is hozzájárul. Figyelembe kell vennünk az elődök különféle tapasztalatait, és amennyire tőlünk telik, náluk bölcses-beknek kell lennünk. Kívánom, hogy ez az alkalom is bizonyítsa Szirmai Károly irodalmi művészetének időszerűségét, az engem ezzel az elismeréssel megtisztelő bírálóbizottságnak és mindannyiuknak pedig köszönöm a bizalmat és figyelmet.

*Belgrádban, 2001 decemberében*

*KARTAG Nándor fordítása*